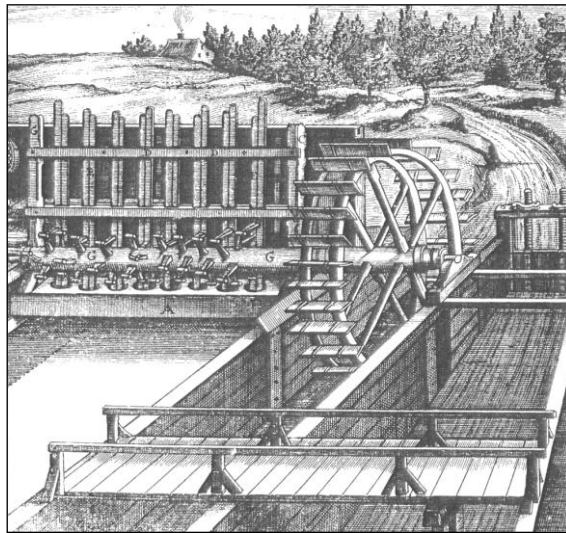

Nr. 74 - Persillekræmmeren - 2010

Væhrholm stampemølle

af Gunner Møller Rasmussen, Stensballe

”Fiskebæk” udmunder i Nørrestrand i skellet mellem Nebel og Hansted sogne. Her har der ligget en vandmølle. Den nævnes i dokumenter fra 1571, 1582 og 1593 som ”Fiskbeckmølle”. Ved ”Haldrup bæk”, nord for Blirup, der har udmunding i Horsens Fjord, har der også ligget en vandmølle, se Persillekræmmeren nr. 40. Ligeledes har der ligget en vandmølle ved Vær bæk, der løber gennem Vær sø og ud i Nørrestrand. Først nævnte var en kornmølle, næst nævnte var en stampemølle, men blev senere ombygget til kornmølle. Sidst nævnte var en stampemølle. I en kornmølle driver vandhjulet en kværn, medens vandhjulet i en stampemølle driver en aksel forsynet med stampere, der løftes og frigøres til frit fald. Stampene bearbejder huden til læder og skind samt vævet klæde til vadmel. Håndværkeren, der forstår arbejdet, kaldes en feldbereder, ikke en møller.

Stampemølle af underfaldstypen. Gl. kobberstik 1676.

Historie

I 1675 omtales vandmøllen som Wæhr stampemølle, senere i 1732 kaldes den Wæhrholm stampemølle eller Werre stampemølle. Møllen er et fæste under Stensballegaard. I 1675 hedder feldberederen Peder Adzersen udi Horsens. Den 3. august drukner en af hans folk, Søfren Madsen, i Vær sø. Det hedder om ulykken: *Er blevet draget op med Vod, 4 Dannemænd fandt Søfren Madsen, han var ganske nøgen.* Der oplyses, at en svend, Vagn Poulsen havde advaret ham mod at bade i søen. Det sidste spor af feldbereder Peder Adzersens virke ved møllen er fra 1682 og lyder således: *I et øde Huus ved Møllen rester 2 Rigsdaler aarlig. Fra 1677-82 er resterende 10 Rigsdaler. Noch et øde Byggested sammesteds. 4 Mark aarlig.* I 1682 erklæres møllen for øde, dvs., at møllen er ude af funktion, og fæsteren har forladt den.

Tilsyneladende har det ikke været nogen givtig forretning at være feldbereder, idet Wæhrholm stampemølle 50 år senere i 1732 omtales i et læg af dokumenter i Stensballegaards godsarkiv vedrørende: *Uderrætsdom af 8. Januar 1732 i een af Statholderinde Krag (baron Frederik Krag's tredje hustru Edele) mod Fæsterne af Wæhr Stampemølle anlagt Sag for at have ladet Møllen forfalde og endelig forladt samme.*

Retssagen førtes ved underretten i årene 1731-1732 mod to feldberedere fra Horsens: Niels Sørensen Klejs, der havde indgået kontrakt af 22/12 1723, og Anders Laursen Riiber, der indgik forpagtning i 1725. Begge havde i følge deres kontrakter accepteret at betale en årlig forpagtningsafgift på 4 Rigsdaler for forpagtning af *Werre Stampemølle der ere liggende ved Wæhr Sø, og består af et 6 Bindings Huus*. Stensballegaard garanterer *Vandflod og Lagerplads til Feldberedernes Læder*. I 1731 har begge forpagtere forladt møllen, og ladet den forfalde. Af dokumenterne fremgår det, at Anders Laursen Riiber gør gældende, at han ikke har kunnet tjene til "det tørre brød" og fortæller endvidere, at Niels Sørensen Klejs ikke har været på møllen de sidste to år.

Hvor lå Wæhr stampemølle?

Lærer og forfatter A. J. Gejlager (1878-1955) anfører i sin bog "Nord for Horsens Fjord", at noget kunne tyde på, at der har ligget en stampemølle ved bækens udløb fra Vær sø, og det er måske den, der har givet "Mikkel Stamper" i Stensballe sit kendingsnavn.

Mikkel Stamper's borgerlige navn var Mikkel Mikkelsen. Han var født i 1783 og døde i 1866. Det synes ikke dokumenteret, at han var fæster på Wæhrholm stampemølle. Navnet "Mikkel Stamper" kan muligvis sættes i forbindelse med faderens bestilling, idet der har været stampemøller i Trustrup og Søvind, hvor deres funktion vides at have været at bearbejde uldne klæder, der brugtes til udvendige beklædningsstykker fremstillet ved hjemmevævning eller hos den lokale væver, såkaldt vadmæl, der efter bearbejdning af stamperne blev tæt.

Stampemøllens placering vest for Vær sø.

Det er ikke fundet spor af nogen mølledæmning i terrænet, men en sådan behøver ikke at efterlade sig markante spor for at have eksisteret. Forudsættes det, at møllen har været drevet af et underfaldshjul, kræves der kun et fald på $\frac{1}{2}$ til 1 meter. Ved brug af et underfaldshjul får man ganske vist kun en udnyttelsesgrad på 30 %, hvor man ved at anvende et overfaldshjul får en udnyttelse på 60 %, men for at kunne bruge et overfaldshjul kræves en faldhøjde på ca. 3 meter og en mølledam. En sådan mølledæmning ville have efterladt sig spor helt op til vore dage.

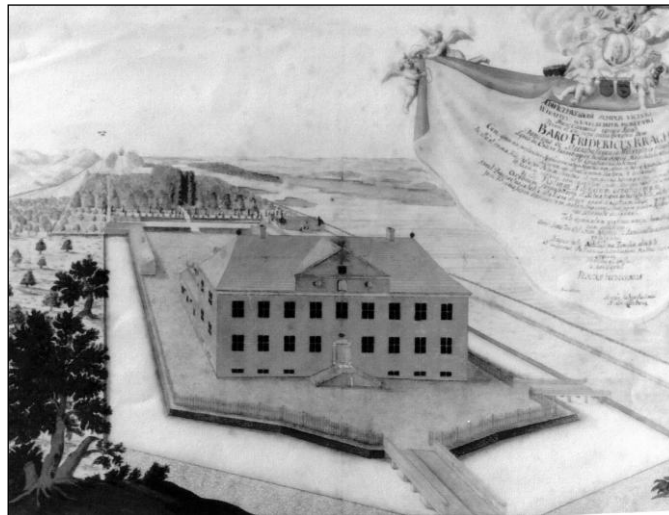
I tiden omkring slutningen af 1700-tallet kan vi holde os til provst Jens Schmidts optegnelser "Bog over Avlingen til Vær Præstegaard 1771-1780". Her findes mærkelig nok ikke oplysninger om tilstedeværelse af en stampemølle. Man kan derfor være tilbøjelig til at mene, at møllen ikke har været i funktion efter 1732.

Af provstens optegnelser fremgår: *Vesten for og strax ved Præste-gaarden ligger en Toft kaldet Stampemøllertoften. En toft er et stykke jord, som ligger umiddelbart op til gården eller møllen. Toften, som løber i Synder og Nord er af $1\frac{1}{2}$ Tønde Lands Størrelse. Den øverste Deel deraf bruges til Ager-Land, men den Søndre Ende er et Stykke Eng beplantet af mig med een anseelig Deel Piile og Elle-Træer saa og tillige indrettet en Kilde, da Præste-Gaarden før min tid har haft mangel paa gott Vand.*

Der er ingen tvivl om, hvor det område, der omtales i provsten optegnelser, skal placeres. Øverste del af stampemølletoften er det areal, hvortil præstegårdens avlsbygninger blev flyttet efter branden den 5. maj 1927, de gl. bygninger lå på den anden side Værvejen. Beplantningen af nævnte engareal med pile- og elletræer eksisterer den dag i dag.

Godsarkiv

Godsarkivet for Stensballegaard (Voer herred G 354) opbevares på Landsarkivet for Jylland, Sct. Hansgade 5, 8800 Viborg. Dele af arkivet kan hjemlånes efter bestilling og læses på Horsens Byarkiv, Søndergade 26, 8700 Horsens. Arkivmateriale vedr. retssager i Vær Nebel sogne kan kun læses ved eget fremmøde på Landsarkivet.

Værrholm stampemølle var et fæste (en forpagtning) under godset Stensballegaard, der dengang havde et halvt hundrede fæstere (gårde og beboelsessteder) i Stensballe by, Wærrholm, Meldrup, Blistrup, Haldrup og Tvingstrup. Viste billede af Stensballegaard er et maleri fra 1727. Heraf ses, at hovedbygningen var omgivet af voldgrave, og bygningen var i rød farve.

Kildeangivelse

Holger Jørgensen, 1997. Horsens Nørrestrand, Horsens Museum.

A.J. Gejlager, 1946. Nord for Horsens Fjord, Ejnar Munksgaard, København.

Jens Schmidt, 1771-1780. Bog over Avlingen til Wærr Præstegaard,

Knud Prange, redaktør, BOL Og BY 6, Landbohistorisk Selskab 1972.

Redaktion: FGS, KSO